

De Kunst van het Recht

Tentoonstellingsbezoek en themawandeling

Een beklagde zou vandaag in de rechtszaal vreemd opkijken als hij boven de rechter een schilderij met Het Laatste Oordeel of Vrouwe Justitia zou bemerken. In de late middeleeuwen en de nieuwe tijd was dat nochtans geen uitzondering. In schepenzalen en justitiehoven prijken vaak gerechtigheidsstaferelen (exempla iustitiae) van bekende Vlaamse meesters, die de rechters tot een gewetensvol vonnis moesten inspireren. Hiervoor greep men graag terug naar godsdienstige, antieke en mythologische thema's die tot de kenniscanon van de toenmalige elite behoorden. Over dat raakvlak tussen kunst en justitie loopt er op dit ogenblik in Brugge de tentoonstelling De kunst van het recht. De expositie is opgebouwd rond een aantal topstukken uit de Brugse musea en verder aangevuld met tientallen bruiklenen uit binnen- en buitenland. Post Factum reserveerde een rondleiding voor deze interessante tentoonstelling en koppelt daaraan nog een extra themawandeling over de rechtsbedeling in het oude Brugge. Afspraak op zaterdag 21 januari aan het Groeningemuseum.

Lokaal en divers

Rechtspraak tijdens de vroegmoderne tijd vertoont op het eerste gezicht weinig gelijkenissen met de procesvoering vandaag. Tijdens de 15de-17de eeuw bestonden nog geen nationale staten met een uniforme wetgeving en gecodificeerde rechtsregels. Justitie was versnipperd over ontelbare lokale besturen, kasselrijen, kerkelijke instellingen en ridderschappen. Bijvoorbeeld in Brugge was het mogelijk dat een burger naargelang de aard en de plaats van de feiten voor verschillende rechtbanken moest verschijnen. De voornaamste rechtbank was natuurlijk de stedelijke rechtbank, voorgezeten door schepenen, maar

Joos de Damhouder (gravure van Philip Galle, 1604) (https://en.wikipedia.org/wiki/Joos_de_Damhouder)

daarnaast waren er ook nog de rechtbanken van het Brugse Vrije (een kasselrijrechtbank voor het gebied rond Brugge) en de Proosdij (verbonden aan de Sint-Donaaskerk) die recht sprak in diverse heerlijkheden en wijken in en rond de stad.

Naast die diversiteit was er ook nog het corporatisme van de toenmalige rechtspraak: beklagden werden in principe gevonnist volgens de rechtsregels van de maatschappelijk groep waartoe men behoorde. Ten slotte werd er tijdens de 15de eeuw op vele

plaatsen nog steeds gevonnist volgens het oude gewoonterecht. Vooral op het

platteland en in de kleinere heerlijkheden bleef het ongeschreven recht een belangrijke inspiratiebron voor een vonnis. Maar de nieuwe belangstelling voor het Romeinse recht en het succes van de rechtsfaculteiten aan de universiteiten in het zuiden van Europa waaiden geleidelijk ook over naar Vlaanderen en Brabant. Het verklaart waarom steden steeds meer het advies van geschoolde juristen inwonen. Het was het begin van een meer gestandaardiseerde stedelijke rechtspraak. Een echte autoriteit op het vlak van strafrecht in Brugge was bijvoorbeeld Joos de Damhouder (1507-1581). Na studies in Leuven, Padua en Orléans keerde hij in 1532 terug naar zijn geboortestad waar hij optrad als advocaat, stedelijk raadspensionaris en griffier-crimineel. Hij schreef algemeen gewaardeerde wetboeken zoals *Praxis Rerum Criminalium* (1554) over strafrecht en *Praxis Rerum Civilium* over burgerlijke zaken (1567). De waarheid gebiedt wel te zeggen dat de Bruggeling er niet vies van was om vroegere wetboeken te compileren. Dat gebeurde met zijn strafrechtboek, waarin hij zonder veel scrupules de inzichten overnam van de Gentse rechtsgeleerde Filips Wielant (1441-1520). Het neemt niet weg dat de werken van De

Damhouder tot de 17de eeuw in heel Europa als juridische standaardwerken werden aanzien en in meerdere talen werden gepubliceerd. Wegens de prachtige illustraties van concrete rechtssituaties krijgen de publicaties van Joos de Damhouder dan ook terecht een plaats op de tentoonstelling.

Hemels oordeel en wereldse rechtspraak

Maar zelfs in een tijd dat rechtsregels voor het eerst werden neergepend, bleef het voor rechters een grote zorg om een uitspraak te doen die tegelijk moreel verantwoord was én de benadeelde ook voldoende genoegdoening schonk. In dat geval was een religieuze legitimatie nooit ver weg... Een rechter moest daarom oordelen zoals God bij het Laatste Oordeel: eerlijk en onpartijdig, maar ook streng en rechtlijnig. Het hoeft daarom niet te verbazen dat schepenzalen en rechtbanken verfraaid werden met allerlei gerechtigheidsstaferelen van religieuze oorsprong. Lokale besturen trokken daarvoor gerenommeerde schilders aan want net als de lakenhallen, belforten en kerken was de verfraaiing van de rechtszalen een prestigezaak voor de Vlaamse en Brabantse steden.

Hemels oordeel en wereldse rechtspraak gingen dus hand in hand. Op de tentoonstelling komt dat tot uiting in een reeks opmerkelijke voorstellingen van het Laatste Oordeel uit Vlaamse, Nederlandse en Duitse steden. Amper gekend is het Laatste Oordeel uit het stadhuis van Geraardsbergen, waarop in de apocalyptische stijl van Jeroen Bosch de zondaars van de uitverkorenen worden gescheiden. Het dualisme tussen hemel en hel krijgt zo in de rechtszaal een transformatie naar de aardse werkelijkheid. Dat is ook het geval in het gerechtigheidspaneel afkomstig uit Maastricht waar de duivel de schepenen-rechters probeert om te kopen in een rechtszaak tussen een arme en een rijke man.

Het Oordeel van Koning Salomon van Frans Floris de Vriendt (Antwerpen, Museum voor Schone Kunsten)

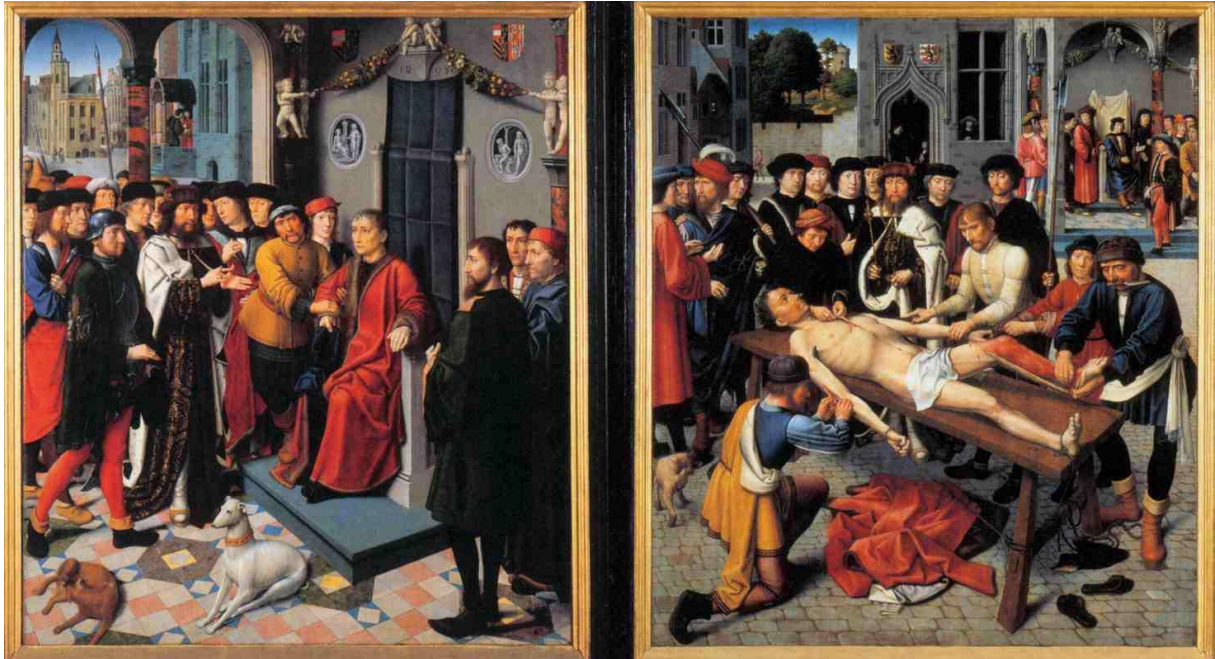
Ook oudtestamentische rechtszaken waren een geliefkoosd thema. Bijzonder populair was natuurlijk het oordeel van de Joodse koning Salomon, hét voorbeeld van wijsheid en spitsvondigheid. Maar evenzeer is dit het geval met het oordeel over de kuise Suzanna, een bijbels thema dat voor schilders een dankbare gelegenheid was om vrouwelijk naakt te kunnen schilderen. Het apocrief verhaal van Suzanna was bijzonder inspirerend tijdens de 16de-17de eeuw omdat het enkele basisprincipes van goede rechtspraak illustreerde. Ter herinnering... twee oude mannen begluren de mooie Suzanna en maken seksuele avances. De jonge vrouw weigert daarop in te gaan, waarna de twee gluisperds de schuld in haar schoenen proberen te schuiven. Even lijkt het alsof Suzanna door de rechters wegens overspel ter dood veroordeeld zal worden. Maar als een *deus ex machina* verschijnt dan de profeet Daniel, die de oude heren weet te ontmaskeren door ze onafhankelijk van elkaar een tegenstrijdige verklaring te laten afleggen. Het *exemplum* van de kuise Suzanna vormde een richtlijn voor objectieve rechtspraak: een uitspraak kan niet gedaan worden op basis van loze beweringen, en iemand is onschuldig tot de feiten, na een fatsoenlijk onderzoek, het tegendeel bewijzen.

De 15de tot de 17de eeuw vormde een periode waarin foltering en executie een zeldzaam hoogtepunt bereikten. Niet toevallig is dat ook te bespeuren in de voorkeur voor soms schokkende voorstellingen in de gerechtstaferelen. Een zeer geliefd thema was het Oordeel van Cambyses, een verhaal afkomstig uit de pen van Herodotos. Volgens de Griekse schrijver veroordeelde de Perzische koning Cambyses zijn rechter Sisamnes omdat hij zich schuldig had gemaakt aan omkoperij. Sisamnes kreeg een verschrikkelijke straf: een levende villing door de beul! Zijn huid moest vervolgens over de stoel gehangen worden van zijn zoon en opvolger, als duistere waarschuwing tot wat onrechtvaardigheid kan leiden. Dat het Oordeel van Cambyses de laat-middeleeuwse rechters moest inspireren, blijkt uit de versie van de Brugse schilder Gerard David (1455-1523), die de gebeurtenissen in een 15de-eeuwse plaatselijke setting plaatste.

Een *exemplum* voor vandaag?

‘Kunst van het recht’ houdt de bezoeker ook een spiegel voor... Hoe verschillend het justitiële kader van de vroegmoderne tijd ook was, toch zijn enkele basisprincipes van een onafhankelijke rechtspraak vandaag nog steeds actueel. Rechters werden namelijk geacht om los van elke beïnvloeding van buitenaf in eer en geweten en op basis van objectieve procedures een vonnis uit te spreken. Of men dat nu wereldvreemd vond of niet.

Patrick Praet

Het Oordeel van Cambyses van Gerard David is een diptiek in de vorm van een klein stripverhaal. Links wordt rechter Sisamnes op aanwijzing van Cambyses (man in hermelijn) door Brugse schepenen gearresteerd. Rechts zijn de beulen bezig met het vakkundig villen van Sisamnes. Achteraan rechts zetelt de nieuwe rechter met op zijn stoel de huid gedrapeerde huid van de oude rechter (Brugge, Groeningemuseum) (https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_Oordeel_van_Cambyses)

Bron: persmap bij De Kunst van het Recht

(http://www.issuu.catalogi.ru/museabrugge/docs/persdossier_dkvhr_nl_mail)